UDK 37

ISSN 2545 - 4439
ISSN 1857 - 923X

INTERNATIONAL JOURNAL

Institute of Knowledge Management

KNOWLEDGE

KIJ Vol. 22 No. 1 pp. 1-324 Skopje 2018

Global Impact & Quality Factor 1.322 (2016) http://globalimpactfactor.com/knowledge-international-journal/

KNOWLEDGE

KNOWLEDGE - INTERNATIONAL JOURNAL

SCIENTIFIC PAPERS

VOL 22.1

Promoted in Vrnjacka Banja, Serbia

16-18.03.2018

INSTITUTE OF KNOWLEDGE MANAGEMENT

SKOPJE, MACEDONIA

KNOWLEDGE

International Journal Scientific papers Vol. 22.1

EDITORIAL BOARD

Vlado Kambovski PhD, Robert Dimitrovski PhD, Siniša Zarić PhD, Maria Kavdanska PhD, Venelin Terziev PhD, Mirjana Borota – Popovska PhD, Cezar Birzea PhD, Ljubomir Kekenovski PhD, Aleksandar Nikolovski PhD, Ivo Zupanovic, PhD, Savo Ashtalkoski PhD, Svetlana Trajković PhD, Zivota Radosavljević PhD, Laste Spasovski PhD, Mersad Mujevic PhD, Milenko Dzeletovic PhD, Margarita Koleva PhD, Nonka Mateva PhD, Rositsa Chobanova PhD, Predrag Trajković PhD, Dzulijana Tomovska PhD, Nedzat Koraljić PhD, Nebojsha Pavlović PhD, Nikolina Ognenska PhD, Lisen Bashkurti PhD, Trajce Dojcinovski PhD, Jana Merdzanova PhD, Zoran Srzentić PhD, Nikolai Sashkov Cankov PhD, Marija Kostic PhD

Print: GRAFOPROM – Bitola

Editor: IKM – Skopje

For editor
Robert Dimitrovski, PhD

KNOWLEDGE

International Journal Scientific Papers Vol. 22.1

ISSN 1857-923X for e - version

ISSN 2545-4439 for printed version

SCIENTIFIC COMMITTEE

President: Academician Prof. Vlado Kambovski, PhD

Vice president: Prof. Robert Dimitrovski PhD, Institute of Knowledge Management - Skopje (Macedonia)

Members:

- Prof. Aleksandar Nikolovski PhD, FON University, Skopje (Macedonia)
- Prof. Aleksandar Korablev PhD, Dean, Faculty for economy and management, Saint Petrsburg State Forest Technical University, Saint Petrsburg (Russian Federation)
- Prof. Azra Adjajlic – Dedovic PhD, Faculty of criminology and security, Sarajevo (Bosnia & Herzegovina)
- Prof. Antoanela Hristova PhD, European Polytechnic University, Pernik (Bulgaria)
- Prof. Anita Trajkovska PhD, Rochester University (USA)
- Prof. Anka Trajkovska-Petkoska PhD, UKLO, Faculty of technology and technical sciences, Bitola (Macedonia)
- Prof. Alisabri Sabani PhD, Faculty of criminology and security, Sarajevo (Bosnia & Herzegovina)
- Prof. Ahmad Zakeri PhD, University of Wolver Hampton, (United Kingdom)
- Prof. Ana Dzumalieva PhD, South-West University “Neofit Rilski”, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Branko Sotirov PhD, University of Rousse, Rousse (Bulgaria)
- Prof. Branko Boshkovic, PhD, College of Sports and Health, Belgrade (Serbia)
- Prof. Branimir Kampl PhD, Institute SANO, Zagreb (Croatia)
- Prof. Baki Koleci PhD, University Hadzi Zeka, Peya (Kosovo)
- Prof. Branislav Simonovic PhD, Faculty of Law, Kragujevac (Serbia)
  Prof. Bistra Angelovska, Faculty of Medicine, University “Goce Delcev”, Shtip (Macedonia)
- Prof. Cezar Birzea, PhD, National School for Political and Administrative Studies, Bucharest (Romania)
- Prof. Cvetko Andreevski, Dean, Faculty of Tourism, UKLO, Bitola (Macedonia)
- Prof. Drago Cvijanovic, PhD, Faculty of Hotel Management and Tourism, University of Kragujevac, Vrnjacka Banja (Serbia)
- Prof. Dusan Ristic, PhD Emeritus, College of professional studies in Management and Business Communication, Novi Sad (Serbia)
- Prof. Dimitar Radev, PhD, Rector, University of Telecommunications and Post, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Daniela Todorova PhD, Rector of “Todor Kableshkov” University of Transport, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Dragan Kokovic PhD, University of Novi Sad, Novi Sad (Serbia)
- Prof. Dragan Marinkovic PhD, High health – sanitary school for professional studies, Belgrade (Serbia)
- Prof. Daniela Ivanova Popova PhD, Faculty of Public Health and Sport, SWU Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Dzulijana Tomovska, PhD, Dean, Faculty of Biotechnical sciences, Bitola(Macedonia)
- Prof. Evgenia Penkova-Pantaleeva PhD, UNWE -Sofia (Bulgaria)
- Prof. Emilija Djikić Jovanović, PhD, High School of Arts and Technology, Leskovac (Serbia)
- Prof. Erzika Antic PhD, High medicine school for professional studies “Hipokrat”, Bujanovac (Serbia)

- Prof. Georgi Georgiev PhD, National Military University “Vasil Levski”, Veliko Trnovo (Bulgaria)
- Prof. Helmut Shramke PhD, former Head of the University of Vienna Reform Group (Austria)
- Prof. Hristina Georgieva Yancheva, PhD, Rector, Agricultural University, Plovdiv (Bulgaria)
- Prof. Hristo Beloev PhD, Bulgarian Academy of Science, Rector of the University of Rousse (Bulgaria)
- Prof. Izet Zeqiri, PhD, Academic, SEEU, Tetovo (Macedonia)
- Prof. Ivan Marchevski, PhD, Rector, D.A. Tsenov Academy of Economics, Svishtov (Bulgaria)
- Doc. Igor Stubelj, PhD, PhD, Faculty of Management, Primorska University, Koper (Slovenia)
- Prof. Ivan Petkov PhD, Rector, European Polytechnic University, Pernik (Bulgaria)
- Prof. Isa Spahiu PhD, AAB University, Prishtina (Kosovo)
- Prof. Ivana Jelik PhD, University of Podgorica, Faculty of Law, Podgorica (Montenegro)
- Prof. Islam Hasani PhD, Kingston University (Bahrein)
- Prof. Jova Ateljevic PhD, Faculty of Economy, University of Banja Luka, (Bosnia & Herzegovina)
- Prof. Jove Kekenovski PhD, Faculty of Tourism, UKLO , Bitola (Macedonia)
- Prof. Jonko Kunchev PhD, University „Cernorizec Hrabar“ - Varna (Bulgaria)
- Prof. Jelena Stojanovic PhD, High medicine school for professional studies “Hipokrat”, Bujanovac (Serbia)
- Prof Karl Schopf, PhD, Akademie fur wissenschaftliche forchung und studium, Wien (Austria)
- Prof. Katerina Belichovska, PhD, Faculty of Agricultural Sciences, UKIM, Skopje (Macedonia)
- Prof. Krasimir Petkov, PhD, National Sports Academy “Vassil Levski”, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Kamal Al-Nakib PhD, College of Business Administration Department, Kingdom University (Bahrain)
- Prof. Lidija Tozi PhD, Faculty of Pharmacy, Ss. Cyril and Methodius University, Skopje (Macedonia)
- Prof. Laste Spasovski PhD, Vocational and educational centre, Skopje (Macedonia)
- Prof. Lujza Grueva, PhD, Faculty of Medical Sciences, UKIM, Skopje (Macedonia)
- Prof. Lisen Bashkurti PhD, Global Vice President of Sun Moon University (Albania)
- Prof. Lence Mircevska PhD, High Medicine School, Bitola, (Macedonia)
- Prof. Ljubomir Kekenovski PhD, Faculty of Economisc, UKIM, Skope (Macedonia)
- Prof. Ljupce Kocovski PhD, Faculty of Biotechnical sciences, Bitola (Macedonia)
- Prof. Marusya Lyubcheva PhD, University “Prof. Asen Zlatarov”, Member of the European Parliament, Burgas (Bulgaria)
- Prof. Maria Kavdanska PhD, Faculty of Pedagogy, South-West University Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Maja Lubenova Cholakova PhD, Faculty of Public Health and Sport, SWU Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Mirjana Borota-Popovska, PhD, Centre for Management and Human Resource Development, Institute for Sociological, Political and Juridical Research, Skopje (Macedonia)
- Prof. Mihail Garevski, PhD, Institute of Earthquake Engineering and Engineering Seismology, Skopje (Macedonia)
- Prof. Misho Hristovski PhD, Faculty of Veterinary Medicine, Ss. Cyril and Methodius University, Skopje (Macedonia)

- Prof. Mitko Kotovchevski, PhD, Faculty of Philosophy, UKIM, Skopje (Macedonia)
- Prof. Milan Radosavljevic PhD, Dean, Faculty of strategic and operational management, Union University, Belgrade (Serbia)
- Prof. Marija Topuzovska-Latkovikj, PhD, Centre for Management and Human Resource Development, Institute for Sociological, Political and Juridical Research, Skopje (Macedonia)
- Prof. Marija Knezevic PhD, Academic, Banja Luka, (Bosnia and Herzegovina)
- Prof. Margarita Koleva, PhD, Faculty od Pedagogy, University Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Margarita Bogdanova PhD, D.A.Tsenov Academy of Economics, Svishtov (Bulgaria)
- Prof. Mahmut Chelik PhD, Faculty of Philology, University “Goce Delchev”, Shtip (Macedonia)
- Prof. Marija Mandaric PhD, Faculty of Hotel Management and Tourism, University of Kragujevac, Vrnjacka Banja (Serbia)
- Prof. Mustafa Kacar PhD, Euro College, Istanbul (Turkey)
- Prof. Marina Simin PhD, College of professional studies in Management and Business Communication, Sremski Karlovci (Serbia)
- Prof. Miladin Kalinic, College of professional studies in Management and Business Communication, Sremski Karlovci (Serbia)
- Prof. Mitre Stojanovski PhD, Faculty of Biotechnical sciences, Bitola (Macedonia)
- Prof. Miodrag Smelcerovic PhD, High Technological and Artistic Vocational School, Leskovac (Serbia)
- Prof. Nenad Taneski PhD, Military Academy “Mihailo Apostolski”, Skopje (Macedonia)
- Prof. Nevenka Tatkovic PhD, Juraj Dobrila University of Pula, Pula (Croatia)
- Prof. Natalija Kirejenko PhD, Faculty For economic and Business, Institute of Entrepreneurial Activity, Minsk (Belarus)
- Prof. Nikolay Georgiev PhD, “Todor Kableshkov” University of Transport, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Nikolina Ognenska PhD, Faculty of Music, SEU - Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Nedzat Korajlic PhD, Faculty of criminology and security, Sarajevo (Bosnia & Herzegovina)
- Prof. Nishad M. Navaz PhD, Kingdom University (India)
- Prof. Oliver Iliev PhD , Faculty of Communication and IT, FON University, Skopje (Macedonia)
- Prof. Oliver Dimitrijevic PhD, High medicine school for professional studies “Hipokrat”, Bujanovac (Serbia)
- Prof. Paul Sergius Koku, PhD, Florida State University, Florida (USA)
- Prof. Primoz Dolenc, PhD, Faculty of Management, Primorska University, Koper (Slovenia)
- Prof. Predrag Trajkovic PhD, JMPNT, Vranje (Serbia)
- Prof. Petar Kolev PhD, “Todor Kableshkov” University of Transport, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Pere Tumbas PhD, Faculty of Economics, University of Novi Sad, Subotica (Serbia)
- Prof. Rade Ratkovic PhD, Faculty of Business and Tourism, Budva (Montenegro)
- Prof. Rositsa Chobanova PhD, University of Telecommunications and Posts, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Rumen Valcovski PhD, Imunolab Sofia (Bulgaria)
- Prof. Rumen Stefanov PhD, Dean, Faculty of public health, Medical University of Plovdiv (Bulgaria)
- Prof. Sinisa Zaric, PhD, Faculty of Economics, University of Belgrade, Belgrade (Serbia)
- Prof. Sasho Korunoski, Rector, UKLO, Bitola (Macedonia)
- Prof. Sashko Plachkov PhD, Faculty of Pedagogy, University Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)

- Prof. Sofronija Miladinoski, PhD, University Hadzi Zeka, Peya (Kosovo)
- Prof. Sreten Miladinoski, PhD, Dean, Faculty of Law, MIT University (Skopje)
- Prof. Snezhana Lazarevic, PhD, College of Sports and Health, Belgrade (Serbia)
- Prof. Stojan Ivanov Ivanov PhD, Faculty of Public Health and Sport, SWU Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Svetlana Trajkovic PhD, High School of applied professional studies, Vranje (Serbia)

  Prof. Snezana Stoilova, PhD, High Medicine School, Bitola, (Macedonia)
- Prof. Stojna Ristevska PhD, High Medicine School, Bitola, (Macedonia)
- Prof. Suzana Pavlovic PhD, High health – sanitary school for professional studies, Belgrade (Serbia)
- Prof. Saad Motahhir PhD, High School of Technology, Fez (Morocco)
- Prof. Sandra Zivanovic, PhD, Faculty of Hotel Management and Tourism, University of Kragujevac, Vrnjacka Banja (Serbia)
- Prof. Trayan Popkochev PhD, Dean, Faculty of Pedagogy, South-West University Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Todor Krystevich, Vice Rector, D.A. Tsenov Academy of Economics, Svishtov (Bulgaria)
- Doc. Tatyana Sobolieva PhD, State Higher Education Establishment Vadiym Getman Kiyev National Economic University, Kiyev (Ukraine)
- Prof. Tzako Pantaleev PhD, NBUniversity , Sofia (Bulgaria)
- Prof. Tosko Krstev PhD, European Polytechnic University, Pernik (Bulgaria)
- Prof. Tihomir Domazet PhD, President of the Croatian Institute for Finance and Accounting, Zagreb (Croatia)
- Prof. Venelin Terziev PhD, University of Rousse, Rousse (Bulgaria)
- Prof. Violeta Dimova PhD, Faculty of Philology, University "Goce Delchev", Shtip (Macedonia)
- Prof. Volodymyr Denysyuk, PhD, Dobrov Center for Scientific and Technologogical Potential and History studies at the National Academy of Sciences of Ukraine (Ukraine)
- Prof. Valentina Staneva PhD, "Todor Kableshkov" University of Transport, Sofia (Bulgaria)
- Prof.Vladimir Tomošević, PhD dekan, Fakultet za inžinjerijski menadzment, Univezitet Union "Nikola Tesla", Beograd, (Srbija)
- Prof. Vladimir Lazarov PhD, European Polytechnic University, Pernik (Bulgaria)
- Prof. Vasil Zecev PhD, College of tourism, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Venus Del Rosario PhD, Arab Open University (Philippines)
- Prof. Yuri Doroshenko PhD, Dean, Faculty of Economics and Management, Belgorod (Russian Federation)
- Prof. Zlatko Pejkov, PhD, Faculty of Agricultural Sciences, UKIM, Skopje (Macedonia)
- Prof. Zivota Radosavljevik PhD, Dean, Faculty FORCUP, Union University, Belgrade (Serbia)
- Prof. Zoja Katru PhD, Prorector, Euro College, Istanbul (Turkey)
- Prof. Zorka Jugovic PhD, High health – sanitary school for professional studies, Belgrade (Serbia)

ORGANIZING COMMITTEE

- Robert Dimitrovski PhD, Institute of Knowledge Management, Skopje (Macedonia)
- Venelin Terziev PhD, University of Rousse, Rousse (Bulgaria)
- Maria Kavdanska PhD, Faculty of Pedagogy, South West University Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Sinisa Zaric, PhD, Faculty of Economics, University of Belgrade, Belgrade (Serbia)
- Snežana Milićević PhD, Faculty of Hotel Management and Tourism, University of Kragujevac, Vrnjačka Banja (Serbia)
- Evdokia Petkova, South West University “Neofit Rilski”, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Marios Miltiadou, PhD, Aristotle University of Thessaloniki, Thessaloniki (Greece)
- Azra Adjajlic – Dedovic PhD, Faculty of criminology and security, Sarajevo (Bosnia & Herzegovina)
- Misho Hristovski PhD, Faculty of Veterinary Medicine, Ss. Cyril and Methodius University, Skopje (Macedonia)
- Branko Boskovic PhD, College of Sports and Health, Belgrade (Bulgaria)
- Ana Dzumalieva PhD, South-West University “Neofit Rilski”, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Georgi Georgiev PhD, National Military University “Vasil Levski”, Veliko Tarnovo (Bulgaria)
- Isa Spahiu PhD, International Balkan University, Skopje (Macedonia)
- Hatidza Berisha, Military Academy, University of Defense, Belgrade (Serbia)
- Violeta Dimova, PhD, University “Goce Delcev”, Stip (Macedonia)
- Mirjana Borota – Popovska, Centre for Management and Human Resource Development, Institute for Sociological, Political and Juridical Research, Skopje (Macedonia)
- Izet Zeqiri, PhD, South East European University, Tetovo (Skopje)
- Ekaterina Arabska, PhD,Vasil Levski National Military University, Veliko Tarnovo (Bulgaria)
- Rumen Valcovski PhD, Imunolab, Sofia (Bulgaria)
- Miladin Kalinic, College of professional studies in Management and Business Communication, Sremski Karlovci (Serbia)

Contents

TRADITIONAL FOOD AS A CONDITION FOR THE DEVELOPMENT OF RURAL TOURISM 19
Drago Cvijanović 19
Aleksandra Vujko 19
Tamara Gajić 19
PSYCHOLOGICAL DIMENSION OF ADULT EDUCATION MANAGEMENT 25
Vera P. Zeleeva 25
Viara T. Gyurova 25
CUMULATIVE MODEL FOR THE ANALYSIS OF QUALITY OF STUDY PROGRAMS IN SEEU – TETOVO 29
Agim Rushiti 29
ABOUT SOME CONTEMPORARY EDUCATIONAL TECHNOLOGIES EMPLOYED IN THE PROCESS OF ACADEMIC LEARNING 37
Diana Izvorska 37
COMMON INTELLIGENCE AND OTHER RIGHTS - THE SCIENTIFIC IDEALISM OF TODAY 43
Mersad Mujevic 43
Mirsad Nukovic 43
SELF-REGULATED LEARNING IN HIGHER EDUCATION: TEACHING EXPERIENCE IN TEACHER TRAINING 47
Katya Simeonova 47
PEDAGOGY OF KNOWLEDGE AND TEACHERS IN HIGHER SCHOOLS 51
Stefan Kartunov 51
INITIATIVE OF STUDENTS IN TEACHING AS A DETERMINANT OF THE QUALITY OF HIGHER EDUCATION AND ITS COMPETITIVENESS IN THE KNOWLEDGE MARKET 59
Emina Kopas-Vukašinović 59
Violeta Jovanović 59
BUILDING BRIDGES BETWEEN UNIVERSITY ENVIRONMENT AND INTERCULTURAL COMMUNICATION FOR MUTUAL UNDERSTANDING 65
Vanya Ivanova 65
Zhenya Gundasheva 65
Gergana Petkova 65
Dimitar Mirchev 65
IMPLEMENTATION OF THE LABOR MARKET: DIFFICULT OR EASY TASK TO UNEMPLOYED PASSED VOCATIONAL TRAINING COURSES 71
Kamelia Petkova 71

INTERNAL-ORGANIZATIONAL TRAINING AS A PROCESS FOR CONTINUING EDUCATION 79

Venelin Terziev 79

Vanja Banabakova 79

Svilen Stefanov 79

Marin Georgiev 79

CHALLENGES OF THE EUROPEAN AREA FOR HIGHER EDUCATION FOR SECURITY EDUCATION IN THE REPUBLIC OF BULGARIA 89

Sevdalina Dimitrova 89

Stoyko Stoykov 89

Rumen Marinov 89

TOWARDS MARKET COMPETITIVENESS BY INNOVATIVE PEDAGOGY 95

Nikola Vukčević 95

FACTORS FOR SUCCESSFUL IMPLEMENTATION OF INCLUSIVE EDUCATION 99

Radomir Arsić 99

STRATEGIC GUIDELINES IN THE ESTABLISHMENT OF CONDITIONS FOR SCHOOL AUTONOMY DEVELOPMENT AND EFFICIENCY 105

Mariana Shehova – Kanelova 105

Nevena Slavova Philipova 105

FACTORS FOR SOCIAL COMPETENCY ENRICHMENT OF 6-7 YEARS OLD CHIDREN 109

Yanka Vasileva 109

THE PARENTS’ ROLE IN THE FORMATION OF READING LITERACY AND DIGITAL COMPETENCIES OF CHILDREN UP TO 11 YEARS OLD 117

Lubomira Parijkova 117

INNOVATIVE CHANGES TO IMPROVE THE SCHOOL ENVIRONMENT 123

Rumyana Gyoreva 123

THE ROLE OF ACTIVE LISTENING IN PRIMARY EDUCATION AND TEACHING 129

Irena Kitanova 129

Emilija Petrova Gjorgjeva 129

MANAGEMENT AND ORGANIZATIONAL ASPECTS OF MANAGEMENT OF THE CLASS AS A LEARNING ENVIRONMENT 135

Dobrinka Todorina 135

THE INFLUENCE OF THE PSYCHOTHERAPY EDUCATION PROCESS ON THE COMMUNICATIVE ABILITIES OF THE TRAINEE 139

Mirjana Jovanovska Stojanovska 139

Rusanka Mancheva 139

THE SOCIAL PEDAGOGUE AND THE PREVENTION OF AGGRESSION IN CHILDREN OF ELEMENTARY SCHOOL AGE 143

Vesela Ivanova Boskova 143

A STUDY ON MANAGERS' ATTITUDES TOWARDS CONFLICTS IN ORGANIZATIONS 147

Ivanka Mihaylova 147

THE ROLE OF MANAGEMENT IN CONFLICT SOLVING SITUATIONS IN ENTERPRISES 155

Marija Magdincheva-Shopova 155

Tatjana Boskov 155

Risto Elenov 155

CAREER ANCHOR "AUTONOMY / INDEPENDENCE (AU)" - AN OPPORTUNITY FOR OPTIMAL CORPORATE MOTIVATION IN BUSINESS ORGANIZATIONS 161

Kliment Naydenov 161

Metodi Ivanov 161

HUMAN DIMENSION OF LEADERSHIP IN THE CONDITIONS OF CHANGES - SYSTEMIC PSYCHOLOGICAL APPROACH 167

Marija Kotevska Dimovska 167

Taip Jakupi 167

HUMAN RECOURSE MANAGEMENT VS ORGANIZATIONAL SUSTAINABILITY AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT AND PROMOTION OF "4 WHERE METHODOLOGY" 175

Kristina Krsteska 175

COMPREHENSIVE OVERVIEW OF FINTECH INDUSTRY: DEFINITIONS, EVOLUTION AND SEGMENTS 181

Jani Manasov 181

Lidija Pulevska Ivanovska 181

Saso Josimovski 181

DETERMINANTS OF DATE ANALYTICS MODELS TO IMPROVE CUSTOMER ENGAGEMENT 187

Kalina Trenevska Blagoeva 187

Sasho Josimovski 187

Marina Mijoska 187

Dimitar Jovevski 187

SIGNIFICANCE OF A CONCEPT OF OPEN INNOVATIONS FOR THE DEVELOPMENT OF SMALL AND MEDIUM BUSINESS SECTOR 193

Slobodan Cvetanović 193

Lena Despotović 193

EXAMINATION THE POSSIBILITY TO GROUPING SAVINGS FACTORS IN A MANY NUMBER OF DETERMINANTS ON THE EXECUTION OF ECONOMICS OF BOSNIA AND HERZEGOVINA 201

Irma Điđelija 201

THE CAUSALITY RELATIONSHIP BETWEEN FINANCIAL INTERMEDIATES AND ECONOMIC GROWTH - THE CASE OF MACEDONIA 207

Jehona Musliu 207

FINANCIAL STATEMENTS, CASH FLOW AND TAXES 213

Dessislava Kostova-Pickett 213

OVERVIEW OF FINANCIAL MANAGEMENT 221

Dessislava Kostova-Pickett 221

POSSIBILITIES FOR FINANCING SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES IN THE FIELD OF RURAL TOURISM IN SOUTHEASTERN REGION OF THE REPUBLIC OF MACEDONIA 229

Marija Magdincheva-Shopova 229

Neda Petroska-Angelovska 229

Marija Takovska 229

KEY PROBLEMS IN ACCOUNTING FOR FOREIGN CURRENCY TRANSACTIONS 235

Diana Petrova 235

BUSINESS EFFICIENCY – MODELS FOR ANALYSIS AND CONTROL 241

Lyubomir Todorov 241

INFLATION CONVERGENCE: THE CASE OF EU CANDIDATE COUNTRIES 247

Marija Lakićević 247

Danijela Durkalić 247

Sonja Milutinović 247

MATHEMATICAL MODELS IN THE FUNCTION OF CREDIT RISK MANAGEMENT I 255

Kristina Zogović 255

RISK MANAGEMENT AS AN ELEMENT OF DEFENCE PRODUCT LIFECYCLE MANAGEMENT 261

Nikolay Kamarashev 261

Sevdalina Dimitrova 261

PROBLEMS OF STIMULATION OF THE STAFF IN THE CONDITIONS OF MARKET ECONOMY 267

Venelin Terziev 267

Vanja Banabakova 267

Svilen Stefanov 267

Marin Georgiev 267

EFFECTS AND BENEFITS OF THE OBLIGATORY IMPLEMENTATION OF ELECTRONIC PUBLIC PROCUREMENT SYSTEM 273

Dimitar Jovevski 273

Dragana Nikolovska 273

Snezhana Ristevska Jovanovska 273

Marina Mijoska Belshoska 273

RELATION BETWEEN PERSONALITY TRAITS AND LEADERSHIP STYLES 281

Miljan Jovic 281

Ana Jovancevic 281

ANALYSIS OF THE WORKING STAFF ACCORDING TO ADIZES IN A SERVICE SECTOR FROM VEHICLES IMPORTER CENTER 287

Vasil Stamboliski 287

Ljuben Budzakoski 287

THE BIFURCATION OF MANAGERIALISM AND SOCIAL SCIENCE IN MARKETING STUDIES 293

Stojan Dukoski 293

Katerina Dukoska 293

Savo Efremovski 293

KNOWLEDGE, REALITY AND IMAGINATION IN ADVERTISING DISCOURSE 297

Rumyana Todorova 297

SUPPORT TO THE DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURIAL INCUBATORS ON THE AREA OF BOSNIA AND HERZEGOVINA 303

Aleksandra Vidovic 303

ENTREPRENEURIAL INFRASTRUCTURE AS A BUSINESS EFFICIENCY FACTOR 309

Nedzad Ademovic 309

Vidoje Stefanovic 309

ENTREPRENEURIAL FAMILY - MYTH OR REALITY? 319

Silviya Ganeva 319

THE ROLE OF ACTIVE LISTENING IN PRIMARY EDUCATION AND TEACHING

Irena Kitanova
Faculty of educational science, University Goce Delcev, Stip, Republic of Macedonia
irena.kitanova@ugd.edu.mk
Emilija Petrova Gjorgjeva
Faculty of educational science, University Goce Delcev, Stip, Republic of Macedonia

Abstract: Active listening is especially important in teaching, when implementing the educational process, for achieving all the teaching goals that teachers set. Taking into account the complexity of the communication process, the most important thing is that teachers should enable students to listen actively, thus facilitating the process of learning and learning. Seemingly easy, but in practice the difficult role of teachers, because they are not always ready to actively listen to the students. This paper elaborates the problem of active listening in teaching, the teacher-student relationship, and alternatively when these two communication subjects change their roles to communicators and recipients. This means that this research should find ways to improve the process of active listening in both subjects, which would result in better realization of the educational process, by raising the level of understanding and learning.
Keywords: active listening, teaching, teaching, teachers, process.

УЛОГАТА НА АКТИВНОТО СЛУШАЊЕ ВО ОДДЕЛЕНСКА НАСТАВА И ПОУЧУВАЊЕТО

Ирена Китанова
Факултет за образовни науки, Универзитет "Гоце Делчев" Штип,
irena.kitanova@ugd.edu.mk
Емилија Петрова Ѓорѓева
Факултет за образовни науки, Универзитет "Гоце Делчев" Штип

Резиме: Активното слушање е особено важно во наставата, при реализирање на воспитно-образовниот процес, за постигнување на сите наставни цели кои наставниците ги поставуваат. Имајќи ја предвид комплексноста на комуникацискиот процес, најважно е дека наставниците треба да ги оспособат учениците активно да слушаат, со што би им го олесниле процесот на учење и осознавање. Навидум лесна, но во праксата тешка улога на наставниците, бидејќи и тие не секогаш се подготвени активно да ги слушаат учениците. Овој труд го елаборира проблемот на активното слушање во наставата, на релацијата наставник - ученик и тоа наизменично, кога овие два комуникациски субјекта ги менуваат своите улоги на комуникатори и реципиенти. Тоа значи, дека со ова истражување треба да се изнајдат начини како да се подобри процесот на активно слушање кај двата субјекта, што би резултирало со поквалитетна реализација на воспитно-образовниот процес, односно со подигнување на степенот на разбирање и учење.
Клучни зборови: активно слушање, настава, поучување, наставници, процес.

За да зборуваме за активното слушање при реализацијата на наставата во училиштата, неопходно е да зборуваме за оспособеноста на наставникот, пред сè а потоа и на ученикот, за оваа многу важна комуникациска вештина, која директно влијае врз процесот на учење и поучување во наставата.
Учењето претставува процес кој доведува до промени во менталното (внатрешното) или надворешното (моторното учење, вештини) и го поттикнува слушателот кој активно слуша, да предвидува, очекува, проверува, толкува, поврзува и да ги организира сите пораки (информации) кои ги прима во текот на реализацијата на наставата, на тој начин што создава асоцијации и нив ги приспособува кон своето постоечко знаење, кое опфаќа знаења, форми и разни други знаења. Учењето за активното слушање, е , исто така, вештина која треба да се научи и да се совладува. Кога велиме учење, мислиме на сите комуникациски субјекти во комуникативниот процес – и на наставниците и на учениците. Со секое учење се формираат „траги“ во мозокот на субјектите, кои остануваат како дел на искуство на личноста и можат да траат толку долго, колку што е намената за која се учи.

Бидејќи активното слушање е перманентен процес кој константно треба да се надградува, учењето за него е, исто така, перманентно, во текот на целото школување на учениците, но и во текот на работниот век на наставниците. За илустрација, можеме да го споредиме учењето на слушањето со учењето на читањето. И во едниот и во другиот процес се случува рецепција на „внес“ (input) на нови информации, а во тие процеси се вклучуваат помнењето, разбирањето и донесувањето заклучоци. Овие два процеси не се едноставни процеси на декодирање на пораките, односно информациите кои ги примаат, туку се многу активни процеси кои конструираат значења, заклучувања, предвидувања и создавања хипотези врз база на веќе познатото,. Од тие причини, наставниците треба да ги запознаваат учениците со различните стратегии за учење, со што овој комплексен процес би им се олеснил и полесно би ја совладувале вештината на активно слушање.

Можеме да констатираме дека процесот на учење е условен од процесот на поучување на соговорникот (во зависност дали информациите – пораките ги пренесува наставник на ученик, или пак, ученик на ученик). За поучувањето, како процес на пренесување на знаења, битно е наставникот (или ученик на ученик) да има предвид што ученикот веќе знае и разбира, односно да биде способен да ги препознае когнитивните можности на ученикот, како и нивото на неговите предзнаења. Токму ова се причините што во наставната пракса овој процес нецелосно и непрофесионално се реализира, бидејќи бара многу систематска подготовка од наставникот, кој, врз основа на реалната проценка на когнитивните барања на новата наставна материја, ги организира сопствените активности со кои ќе ги постигне планираните цели. Доколку наставникот не ги познава потребите и желбите на учениците, не ги планира активностите според нивните когнитивни можности и нивните предзнаења, процесот на активното слушање, од учениците се доведува во прашање. Како и да е, досегашните искуства говорат дека оние наставници кои ги познаваат и веруваат во способностите на учениците за учење(независно на кое ниво се) и кои имаат чувство на одговорност за поттикнување на учениците за учење, имаат ученици кои постигнуваат подобри резултати. Аналогно на оваа констатација, доколку наставниците имаат јасна цел да ги оспособат учениците за активно слушање, ќе треба добро да се запознаат со нивните можности, добро да ги планираат активностите, да имаат доволно знаење за различните стратегии на поучување и учење, да имаат јасни и прецизни очекувања и, во тој случај, резултатот нема да изостане.

Кога наставникот е во улога на пренесувач на пораки (комуникатор) а ученикот во улога на слушател (реципиент), исправен е пред најтешката задача која треба да ја исполни. Пред сè треба да го мотивира ученикот за слушање (првиот принцип), односно да го поттикне ученикот да слуша со внимание. Тоа може да се постигне со правилен избор на активности и содржини, со внимателно вербално и невербално изразување (примена на глума, различни интонации на глас, интересен избор на содржини и сл.) – (Графички приказ бр.1)

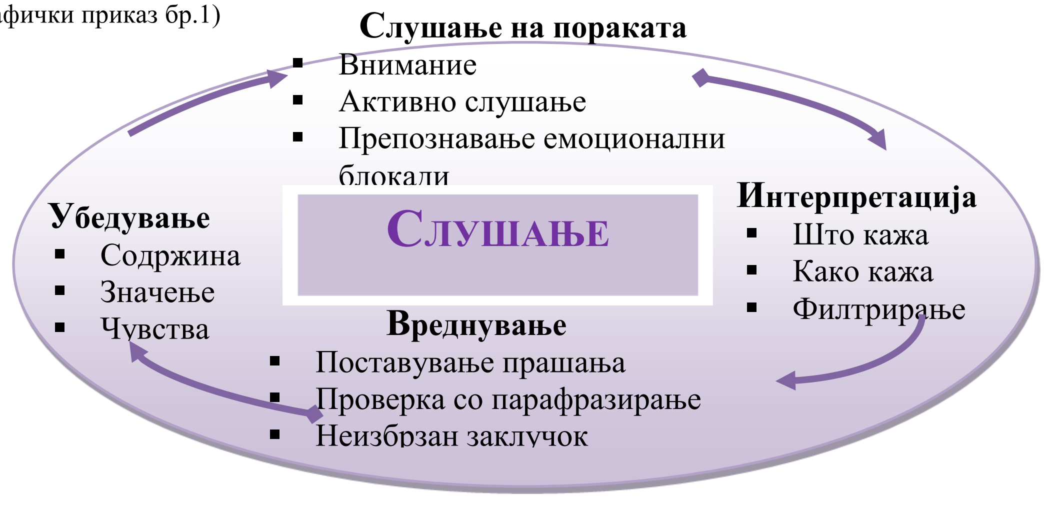

Графички приказ бр.1: Фазите низ кои поминува процесот на активно слушање

За да се задоволи овој принцип, од наставниците се очекува прецизно планирање на наставните содржини, диференциран приод во наставата и комплетно организирање на наставниот час. Тоа подразбира долготрајна подготовка за час, што го отежнува имплементирањето на вториот принцип. Фокусирањето на

учениците за слушање, имајќи ја предвид различноста и бројката на учениците во едно одделение, претставува вистинска „уметност“ која треба да ја совлада наставникот. Со правилниот избор на содржини, или на она што сака да зборува, наставникот ја најавува целта на слушањето и ги информира учениците дека овој процес започнува. Притоа, постојано треба да ги повторува правилата и тоа сè до оној момент додека сите ученици не ги совладаат, а кои е потребно да се почитуваат, за учениците активно да слушаат.

Пример: *„Денес ќе ви објаснам (прочитам) многу интересна ситуација, во која....Ве замолувам да ја слушнете, а потоа да ми кажете што мислите за тоа...Би сакал/а да знам како вие го доживеавте...Додека зборувам/читам, ве молам да ми покажувате со изразот на лицето како го доживувате моментот...(зачуденост, тага, болка, радост и сл)....Воедно гледајте ме в очи, за да можам и јас да „прочитам (невербалниот израз) како се чувствувате...*

Ова е само еден пример со кој би можел да започне еден час, а кој претставува мотивација и подготовка за активно слушање. На тој начин, учениците континуирано се поучуваат во овој процес и постепено ќе ја совладуваат техниката за активно слушање.

Третиот принцип, кој се базира на охрабрувањето на наставникот за она што го зборува/чита, подразбира дека учениците треба да се оспособуваат постепено да ги искажуваат невербалните знаци, за да го охрабрат наставникот да продолжи понатаму, со цел тој да има увид дали тие го разбрале, дали се согласуваат или не со содржината и сл. И оваа вештина се совладува во континуитет, и постојано треба да се бара од учениците да одржуваат контакт со очите со наставникот, да применуваат гестикулации и мимики и сл. На тој начин, учениците постојано ќе учат и ќе го препознаваат невербалното изразување, но и ќе се менува односот меѓу соговорниците, во позитивна смисла. Наставникот мора да внимава на знаците кои во тој момент ги испраќа ученикот додека слуша (третиот принцип), што е показател за наставникот дали внимателно слуша и дали го разбира. Еден од важните предуслови за активно слушање (четвртиот принцип) претставува и внимателноста на наставникот при отстранувањето на какви било пречки кои би можеле да го дефокусираат вниманието на учениците. Пречки кои би можеле да го „одвлечат“ вниманието на учениците, главно би можеле да бидат: несоодветен изглед на наставникот (шарена облека, премногу шминка и сл), говорење или читање без внесување емоции (еднолично, монотоно говорење), несоодветно темпо на говорење/читање (пребрзо или пребавно) итн. Покрај овие евентуални пречки, кои се директно врзани за наставникот, постојат и пречки кои се врзани за училничкиот простор (пренатрупаност со мебел, растуреност и сл.) и за непосредната околина (шумови, музика и сл.).

Еден од најважните принципи на активното слушање (петтиот принцип) бара од комуникаторите/наставници да се идентификуваат со учениците, да имаат способност да гледаат од нивна перспектива“, затоа што само на тој начин можат да се разберат нивните потреби, можности и сл. Задоволувањето на овој принцип во училишната пракса е отежнато, бидејќи многу мал број на наставници можат (или сакаат) да се идентификуват со нивните ученици и токму од тие причини немаат доволно чувство за нивно разбирање. Причините за оваа состојба веројатно се наоѓаат во егото на наставниците или пак, во стравот од исмејување, што е поврзано со менталитетот и општествените норми кои ги поставува средината во која живеат.

Покрај идентификацијата со учениците, наставниците мора да имаат трпеливост (шестиот принцип) и кон трпеливост да ги оспособуваат учениците. Секој треба да има развиено способност да сослуша до крај, односно да не го прекинува соговорникот. За жал, во нашата наставна пракса не секогаш се почитува непрекинувањето на соговорникот, независно кој е во улога на комуникатор - пренесувач на пораката, а кој слушател. Прекинувањето на соговорникот додека зборува, најчесто означува непочитување на личноста. Наставникот мора да ги оспособи учениците за почитување на соговорникот, и тоа најдобро преку личен пример. За таа цел, треба да иницира интензивирање на активности преку кои улогите на слушатели, од наставникот и учениците би се менувале, при што би се вежбало внимателното слушање, без прекинување.

Многу често при процесот на активното слушање, наставниците со своите лични предрасуди (кои претходно ги создале) едноставно не ја пренесуваат содржината (седми принцип) на адекватен начин, а со тоа и имаат и негативно влијание на комуникацијата. Од тие причини, ослободувањето од лични предрасуди, наставникот ќе го стави во позиција на зголемена слобода, во фигуративна смисла. Ослободувањето од лични предрасуди (можат и да се признаат предрасудите пред учениците...и тие можат да развијат дискусија) резултира со попозитивно влијание врз учениците и со полесно восприемање и разбирање на пораката која се испратила.

Начинот на примената на говорот во еден комуникациски процес исто така директно влијае врз процесот на активното слушање, односно го фокусираат или дефокусираат слушателот од она што го слуша

(осмиот принцип). Правилната дикција, внимавање на динамиката и тонот на говорењето се елементи кои наставникот мора внимателно да ги употребува, доколку сака да го насочи вниманието на учениците кон она што треба да им го пренесе, односно кон она што тие го слушаат. Примената на првиот и осмиот принцип, во наставата при активното слушање бараат од наставникот вежби во говорење (доколку не е оспособен за тоа) и тојсо соодветната динамика и тон на говорење, ќе го задржи фокусот на учениците, со што ќе се постигне активното слушање.

Мора да се сфати, дека успешното, активно слушање тешко се постигнува, бидејќи и телото на учениците-слушатели покажува колкав труд е вложен (срцето побрзо чука, се забрзува дишењето и расте телесната температура. Се забележува дека овие промени, се слични на оние кои се предизвикани со физички вежби. Во активното слушање треба да се вложи многу енергија за да се разберат другите. Од тие причини, за да се поттикне активното слушање во наставниот процес, потребна е употребата на техники со кои би се помогнало да се совладува постепено оваа тешка комуникациска вештина. Една од тие техники е и поставувањето прашања, при што е добро во моментот додека се поставува прашањето, наставникот да се приближи до ученикот (на кого го поставува прашањето) и да ги употреби зборовите кои му се блиски (на пр. Твојот, Вашиот и сл.) со цел да се воспостави близина и доверлив однос. Доколку не се воспостави близина помеѓу соговорниците, едноставно не можеме да зборуваме за активно слушање, бидејќи „студениот однос на наставникот кон учениците„ (а тоа подразбира студен израз на лицето, просторна оддалеченост) ги демотивира учениците и ги оддалечува од наставниот процес, а со тоа и од активното слушање.

Исто така е добро да им се овозможи на учениците-слушатели да парафразираат одредени делови од слушаното, за да се добие повратна информација колку го разбрале она што го слушале. Воедно, треба да се истакне важноста на невербалниот говор, како еден од поважните фактори за активното слушање. Обезбедувањето активно слушање од учениците – како реципиенти во комуникативниот процес, кога наставникот е поставен во улога на комуникатор, можеме да го прикажеме и графички (Графички приказ бр.2), со кој се означени основните принципи на кои наставникот (како комуникатор) треба да внимава, доколку сака да постигне активно слушање од страна на учениците.

Графички приказ бр. 2: Елементи на кои наставникот треба да внимава доколку сака да постигне активно слушање од страна на учениците

Улогата на учениците како активни слушатели во училница, подразбира активно да бидат вклучени во воспитно-образовниот процес, а со тоа се постигнува поефикасна и поефективна настава, што резултира со поквалитетно училиште и општествена заедница – пошироко.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Abell, P. & Samuels. J.M., Cranna M. (1994), *Mergers, motivation and directors' remuneration*, London School of Economics and Political Science, London.
[2] Adižes, I. (2005), *Upravljanje promenama, moć uzajamnog poštovanja i poverenja u privatnom i porodičnom životu, poslu i društvu*; ASEE Books – Novi Sad.
[3] Bakovljev, M, (1972), *Teorijske osnove programirane nastave*, Beograd, Duga.
[4] Bašić, S. (2008), *Disciplina i autoritet*, Sveučilište u Zadru, Odjel za pedagogiju.
[5] Bognar, B. (2006), *Akcijska istraživanja u školi,* Odgojne znanosti, 1(11), преземено од http://coe.sdsu.edu/eet/articles/bloomrev/index.htm
[6] Brajša, P. (1993), *PEDAGOŠKA KOMUNIKOLOGIJA - Razgovor, problemi i konflikti u školama; Zagreb,Školske novine.*
[7] Brajša, P.(2000),Umjeće razgovora, C.A.S.H, Pula.
[8] Bratanić, M. (1990), *Mikropedagogija Interakcisko-komunikaciski aspect odgoja*, Školska knjiga, Zagreb.
[9] Bratanić, M. (2002), *Paradoks odgoj*, Zagreb,Hrvatska sveučilišna naknada.
[10] Buford, J. A. Jr. (1993), Be your own boss. Journal of Extension, 31 (1).
[11] Čanak, N. (2003), *Biti, raditi, imati*, Novi Sad, TOK – Pokret evropskih-Inicijativa.
[12] Carron, A. (1984), *Motivation: Implications for coaching*, London, Ont: Sports Dynamics
[13] Carter, K.& Presnell, M. (1994), *Interpretive Approaches to Interpersonal Communication, SUNY PRESS.*